

УДК 81.272

Т.В. КОВАЛЬОВА

МОВНЕ ПИТАННЯ В ЕЛЕКТОРАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ

Розглянуто одне з найактуальніших питань під час виборів в Україні – мовне. Проаналізовано експлуатацію мовної проблематики різними політичними партіями під час виборчих кампаній 1998, 2002, 2004, 2006, 2007 рр., вивчено електоральні уподобання щодо мов в Україні з урахуванням географічних, політичних та вікових характеристик виборців.

The article is devoted to one of the most actual questions during the period of elections in Ukraine – the question of language. Analysis of exploitation of the language range of problems by different political parties during elections of 1998, 2002, 2004, 2006, 2007 is provided, electoral preferences according languages in Ukraine are studied, considering also geographical, political and age characteristics of electors.

Мовне питання постійно піднімається під час виборчих кампаній як до Верховної Ради України, так і до представницьких органів місцевого рівня. Уже традиційно мовне питання, політизуючись під час електоральних процесів, залишається одним із значущих у політичному дискурсі в Україні. На думку Л. Кочубей, під час розробки технологій ведення виборчої боротьби слід брати до уваги чинники, які суттєво впливають на структурування електорального простору України. До них відносяться: соціокультурні чинники (або соціотальні), які пов'язані із соціальною диференціацією електорату; інституціональні чинники, що включають формальні та неформальні норми і правила “електоральної гри”, чинні виборчі процедури, характер політичних інститутів; ідеологічні чинники, пов'язані з основними ідеологіями та задають виборчу риторику і програму політичних акторів, впливаючи на партійно-ідеологічну ідентифікацію виборців [1]. Власне кажучи, мовне питання можна сміливо віднести до першої групи названих чинників (соціокультурних), які глибоко структурують український електоральний простір.

Феномен мови відіграє особливу роль у політичних маніпуляціях, зокрема, під час виборчих перегонів, оскільки мова не здатна виступати суто нейтральним засобом передачі інформації. На думку Р. Гудіна, передумовою маніпулювання поведінкою людей за допомогою мови є той факт, що вона обмежує думку, відповідно, здатна обмежувати наміри і, більше того, обмежувати поведінку [6, с. 65]. Важливим засобом політичного маніпулювання науковець вважає так звані “пастки мови”, коли за допомогою мови можна виділити не лише значущі питання, але й очікувані відповіді. Тобто, політик-маніпулятор пропонує аудиторії саме ті питання чи вирази, що перетворюються на своєрідні “клітки” або “пастки”, у рамках яких індивід оцінює події та ситуації. Специфіка українського політичного поля полягає в тому, що під час виборчих кампаній політики маніпулюють не лише за допомогою мови (у суто лінгвістичному контексті, вміло використовуючи мову

в ораторській майстерності), але й самою мовою (виокремлюючи ту чи іншу мову не лише як засіб спілкування, але і як засіб ідентифікації окремих спільнот).

Достатньо чітко можна відстежити кореляцію між мовою спілкування певної групи населення України та її політичними чи конфесійними орієнтаціями. Як зазначають О. Куць та В. Заблоцький, “до політичних партій лівого спрямування, не кажучи вже про організації виразно проросійської (як державнополітичної, так і культурно-мовної або слов’янської) орієнтації, та до української православної церкви Московського патріархату належать або, принаймні, ставляться з більшою симпатією в основному носії російської мови або ті представники україномовного населення, що визнають за російською мовою соціальний пріоритет” [2, с. 143].

Розглянемо цю проблему в контексті пояснювальних моделей, які виокремлюються для пояснення мотивів голосування. На думку Л. Кочубей [1], існує декілька таких моделей: соціологічна, коли виборець, голосуючи, проявляє солідарність зі своєю соціальною групою (класовою, етнічною, релігійною, сусідською тощо); соціопсихологічна, коли виборець керується вкоріненими, наприклад, у сім’ї, політичними симпатіями, психологічним тяжінням до певної партії, лідера тощо; політико-комунікативна: голосування відбувається під впливом власне виборчої кампанії, зокрема, під впливом сформованого ЗМІ іміджу політика чи партії; раціонального вибору: виборці голосують (або не голосують) не як члени групи, а як індивіди, керуючись власним інтересом, розрахунком, вигодою. Як можна помітити, мотивація виборців України здебільшого вписується в рамки “соціологічної” та “соціопсихологічної” пояснювальних схем. Це означає, що український електорат найчастіше керується емоціями у виборі тих чи інших політичних сил, але аж ніяк не раціональною мотивацією. Зважаючи на такий стан справ, можна зазначити, що мовне питання в електоральних процесах і надалі буде визначати політикопартійну палітру нашої держави.

Отже, мовні уподобання населення визначають регіональну специфіку політичних сил партійного поля України. І дійсно, у 1990-х рр. “індивідуальне електоральне ядро провідних партій за етнонаціональними ознаками розподілялося таким чином: лівого спрямування (комуністи та соціалісти) – за етнічністю – українців 74 %, росіян 25 %, за мовним спілкуванням – відповідно 45 і 59 %, праві партії (в основному НРУ) відповідно – 94 і 23 %, 90 і 10 %” [2, с. 143].

Низка політичних партій і блоків, йдучи на поступки російськомовному електорату України, обов’язково експлуатують мовне питання. Часто висувається вимога надати статусу другої державної в Україні російській мові. Цю вимогу оприлюднила Комуністична партія України ще в передвиборчій програмі 1998 р., не відступаючи від неї і на подальших виборах. Інші партії проросійської орієнтації теж активно експлуатують цю ідею. Приміром, партія “Союз” вважає, що надання російській мові статусу другої державної стане основою консолідації суспільства. Утім, навряд чи це приведе до консолідації, оскільки “надання такого статусу в Україні етнічним росіянам за наявності поруч їхньої батьківщини завжди буде посилювати етнополітичну напругу та сепаратистські настрої в суспільстві і, звичайно, напругу між двома суверенними державами – Україною та РФ” [2, с. 144].

Парламентська виборча кампанія 1998 р. засвідчила, що з 30 політичних партій,

які брали участь у виборах, 14 включили до своїх програм положення про мови. Причому, чотири з них виступали за надання російській мові статусу офіційної, дві – за надання цій мові статусу державної, а решта партій і блоків відстоювали позиції конституційних вимог у сфері мовної політики [2, с. 145].

У виборчих перегонах 2002 р. мовні питання не були зняті з порядку денного. Із 32-х партій і блоків, які зазначили в передвиборчих програмах, що російській мові необхідно надати статус державної, було лише п'ять: КПУ отримала 20,04 % голосів виборців, Компартия робітників і селян – 0,41 %, партія “Справедливість” – 0,08 %, ЗУБР – 0,43 %, Руський блок – 0,73 % [2, с. 146]. Якщо провести паралелі з виборами 1998 р., то слід зазначити, що ці політичні сили набрали значно менший відсоток голосів. Натомість ті політичні сили, які виступали за підтримку державності української мови, здобули вагомий відсоток голосів виборців: блок В. Ющенка “Наша Україна” – 23,5 %, БЮТ – 7,21 %, інші націонал-демократичні об'єднання – до 5% [4].

Не лише парламентські вибори, але й вибори Президента України супроводжуються певними загостреннями мовної проблематики. Мовне питання на всіх президентських перегонах займало вагоме місце у зборі електорального врожаю (табл. 1[2]).

Таблиця 1

Мовне питання в українських президентських перегонах

Програмні вимоги кандидатів у президенти	1994 р.		1999 р.		2004 р.	
	Прізвище кандидата	%	Прізвище кандидата	%	Прізвище кандидата	%
За одну українську державну мову	Кравчук Л.М.	45,06	Кучма Л.Д.	56,06	Ющенко В.А.	51,44
За російську – другу державну мову	Кучма Л.Д.	52,11	Симоненко П.М.	44,09	Янукович В.Ф.	44,20

Зупинімося на розгляді цієї проблеми в регіональному зрізі. Як було вже зазначено, спостерігається кореляція між електоральними уподобаннями виборців та мовою їх спілкування. Після президентських виборів 2004 р. відбулася структуризація електорального простору України, яку можна означити так: “помаранчевий” електорат (виборці, які мешкають переважно в західних та центральних регіонах України) та “біло-блакитний” електорат (виборці, які переважно мешкають у східних та південних регіонах України). Якщо мовою спілкування “помаранчевого” електорату виступає найчастіше українська мова, то для “біло-блакитного” електорату мовою спілкування переважно є російська мова. Відповідно вважається, що на заході України виборці традиційно віддають перевагу “помаранчевим” силам (що продемонстрували президентські вибори 2004 р. і парламентські вибори 2006 р. та 2007 р.), а схід України – електоральна база “біло-блакитних” сил. Утім, щодо виборців східного регіону спостерігається певна динаміка електоральних уподобань.

Розглянемо цю динаміку на прикладі Харківської області. Харків – один з мегаполісів України, тут мешкає понад 1,5 млн осіб. Як на президентських виборах 2004 р., так і на парламентських виборах 2006 р. та 2007 р. простежується цікава закономірність в уподобаннях виборців міста Харків, які мешкають у центральних районах та на околиці міста (табл. 2, 3). Відсоток виборців, які підтримують “помаранчеві” сили, у центральних районах міста Харків значно вищий, ніж на околиці міста. Причому, з кожними виборами цей відсоток має тенденцію зростати. На околиці міста Харків спостерігається, натомість, більш висока підтримка “біло-блакитних” сил. Утім, з кожними виборами вона зменшується.

Таблиця 2

Електоральні уподобання виборців Харківського регіону
на президентських виборах 2004 р. [4]

Показник	“Помаранчевий” лідер – В.А. Ющенко		“Біло- блакитний” лідер – В.Ф. Янукович	
	%	Кількість осіб	%	Кількість осіб
Результати голосування по Україні в цілому	51,99	15 115 712	44,2	12 848 528
Результати голосування по Харківській області в цілому	26,37	446795	68,12	1154178
Результати голосування в центральному районі міста Харкова (округи №171 та №172, до яких входять райони Дзержинський та Кийський)	32,94	80 349	61,06	148619
Результати голосування на околиці міста Харкова (округи №175 та №176, до яких входять райони Орджонікідзевський, Комінтернівський та Червонозаводський)	25,59	61534	68,66	162274
Результати голосування у східному регіоні Харківської області (округ №180, який включає міста Куп'янськ та Ізюм і райони: Борівський, Ізюмський, Куп'янський, Шевченківський)	15,68	20 333	80,14	103 864
Результати голосування у західному регіоні Харківської області (округ №183, який включає райони: Валківський, Зміївський, Коломацький, Краснокутський, Нововодолазький)	36,97	40 735	57,23	63 068

Необхідно враховувати, що Харків – студентське місто (тут понад 40 вищих навчальних закладів освіти), і в центральних районах міста мешкає, в основному, молодь, яка здобуває вищу освіту. Також тут зосереджено науково-технічний потенціал Харкова. Що стосується околиці, то тут розміщені великі заводи (зокрема, Харківський тракторний завод, який був відомим на весь колишній СРСР). Околиця, в основному, заселена людьми робітничих професій, вік яких перевищує середній.

Подібна ситуація спостерігається в західних та східних районах Харківської області. Відсоток виборців, які підтримують ідеї “помаранчевих” сил значно вищий у західних районах Харківщини, ніж у східних районах, які межують із Донецькою областю (“малою Батьківщиною” “біло-блакитної” Партії регіонів) (табл. 2, 3). Таким чином, основна електоральна база “помаранчевих” сил – люди молодого та середнього віку з високим рівнем освіченості. Електоральна база “біло-блакитних” сил – люди, вік яких вищий середнього, а соціальний статус – робітничий клас.

Таблиця 3

Електоральні подобиання виборців Харківського регіону на парламентських виборах 2006 р. та 2007 р. [4]

	Парламентські вибори 2006 р.						Парламентські вибори 2007 р.					
	"Помаранчеві" сили			"Біло-блакитні" сили			"Помаранчеві" сили			"Біло-блакитні" сили		
	"Блок Юлії Тимошенко" та блок "Наша Україна"			"Партія регіонів України"			"Блок Юлії Тимошенко" та блок "Наша Україна – Народна самооборона"			"Партія регіонів України"		
	%	Кількість осіб	%	Кількість осіб	%	Кількість осіб	%	Кількість осіб	%	Кількість осіб	%	Кількість осіб
Результати голосування по Україні в цілому	36,24	9192016	32,14	8 148 745	44,86	10463475	34,37	8 013 895				
Результати голосування по Харківській області в цілому	18,59	275544	51,70	765901	24,46	325171	49,61	659324				
Результати голосування в центральному районі міста Харкова (округ №173, до якого входять райони Дзержинський та Київський)	23,76	48557	45,85	93651	29,18	54108	43,02	79753				
Результати голосування на околиці міста Харкова (округ №175, до якого входять Орджонікідзевський, Колінтернієвський та Фрунзевський райони)	19,61	43128	52,43	115241	25,02	49811	47,61	94768				
Результати голосування у сільному регіоні Харківської області (округ №179, який включає міста Куп'янськ та Ізюм, райони: Борівський, Ізюмський, Куп'янський, Шведцьківський)	12,2	14167	59,31	68829	16,67	17284	56,75	58837				
Результати голосування у західному регіоні Харківської області (округ №182, який включає: Валківський, Зміївський, Коломиївський, Краснокутський, Нововодолянський райони)	23,15	23423	44,54	45039	31,44	28801	43,59	39915				

Ці факти пояснюються ще й причинами демографічного характеру. Згідно зі статистикою, 39,5 % прихильників “біло-блакитної” Партії регіонів – це люди з вікової групи, старші 55 років [3]. Ця ж вікова група є пріоритетною також у партії комуністів (78 %). Відносно вікової підтримки “помаранчевих” сил ситуація така. Більшість прихильників “Блоку Юлії Тимошенко” перебуває в групі до 34 років (38 %). Цікава позиція щодо цього питання у пропрезидентського блоку “Наша Україна”. Тут усі вікові групи представлені рівномірно. Отже, впадає в око той факт, що відбувається протистояння не лише між Сходом та Заходом України, а й між цінностями минулого та сучасного. Відповідно, можна зробити висновок, що прихильники “біло-блакитних” ідей – це люди радянського минулого, і не дивно, що ними насамперед керує ностальгія. Українська нація – старіюча нація. В останнє десятиліття смертність перевищує народжуваність. Тому певний час такі електоральні вподобання будуть ще зберігатися.

Незважаючи на доволі непрості процеси, що пов’язані з мовнополітичною проблематикою в Україні, слід зазначити, що значна частина її мешканців вважає себе патріотами України (особливо серед російськомовної спільноти), про що свідчать результати дослідження, проведеного Центром Разумкова [3]. Причому, суттєвим фактом є те, що “абсолютна більшість (86 %) російськомовних громадян сприймає Україну як свою Батьківщину” [3].

Таким чином, від мовної еліти залежить упровадження в життя державної мовної політики, а отже, владна еліта повинна активніше впроваджувати мовне законодавство в усі сфери суспільно-політичного життя, захищаючи українську мову як єдину державну мову на території України.

Література:

1. *Кочубей Л.* Проблеми дослідження електорального простору. Методологічний контекст // Політичний менеджмент. – 2005. – № 2 (11).
2. *Куць О.М., Заблоцький В.В.* Мовна політика в Україні: аналіз та впровадження: Моногр. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 300 с.
3. *Литвиненко О., Якименко Ю.* Російськомовні громадяни України: “уявна спільнота” як вона є // Дзеркало тижня. – 2008. – № 18 (697) (17 – 23 трав.).
4. Центральна виборча комісія України. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua>
5. *Якименко Ю., Литвиненко О.* Вибори-2006: портрети учасників на старті // Дзеркало тижня – К., 2005. – № 48 (576). – 10 – 16 грудня.
6. *Goodin R.E.* Manipulatory Politics. – Oxford, New York, 1996. – 287 p.

Надійшла до редколегії 20.08.2008 р.